

Návrh stratégie na boj proti dezinformáciám

autori: Tomáš Kriššák a Peter Dubóczy

Návrh stratégie na boj proti dezinformáciám

Stratégia na boj proti dezinformáciám a ochranu informačného priestoru pred ich vplyvom je nutné vnímať v komplexnosti problému, ktorý tento fenomén predstavuje. Nakoľko pri dezinformáciách a iných nebezpečných informáciách ide o zhuk interdisciplinárnych javov, ktoré prebiehajú simultánne, je potrebné povedať, že aj riešenie tejto problematiky bude nutné postaviť na stratégii, ktorá bude využívať interdisciplinárne poznatky a postupy a vedieť ich pretaviť do praxe v čo najkratšom čase. Práve promptné reagovanie a schopnosť dostať vplyv riešení k širokému publiku online verejnosti je kľúč pre relevantne fungujúcu strategickú a krízovú komunikáciu, ale aj na reaktívne vyvracanie hoaxov a dezinformácií, či efektívne penalizovanie aktérov, ktorí zneužívajú informačný priestor a slobodu prejavu na dosahovanie svojich cieľov cez rôzne pre spoločnosť nebezpečné prejavy.

V nasledujúcom dokumentu ponúkame prehľad stratégií, ktoré môže do praxe nasadiť štát a jeho orgány. Dokument je zároveň náhľadom do problematiky volebných zákonov, ktoré dlhodobo nereflektujú zmenu mediálnej paradigmy, konkrétne zvýšenie relevantnosti komunikácie politických aktérov a rôznych proxies na internete a digitálnych platformách.

Návrh stratégie vychádza z výstupov výskumu prítomnosti dezinformácií v informačnom priestore Gruzínska a Slovenskej republiky. Jednou z rovín, na ktorej bol výskum založený bolo potvrdenie alebo vyvrátenie tvrdenia, že dezinformácie pôsobiace na Slovensku, ako v členskej krajine Európskej únie a NATO, budú iného charakteru a rozsahu ako dezinformácie, ktoré sa šíria v Gruzínsku, v krajine, ktorá nie je členom ani jednej z vyššie zmienených

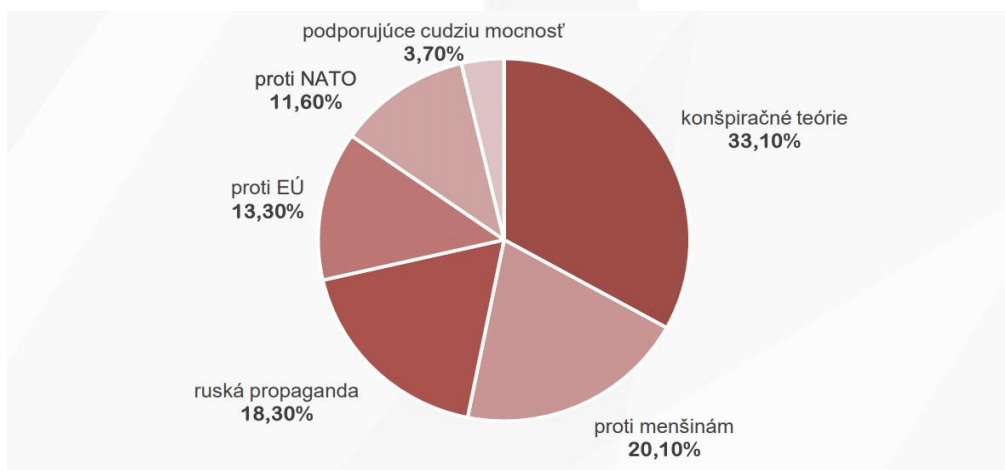
medzinárodných organizácií a ktorá je navyše v bezprostrednom susedstve Ruskej federácie. V Gruzínsku bolo obdobie výskumu určené od 1. augusta 2020 do 31. decembra 2020 a na Slovensku od 27. novembra 2019 až 27. februára 2020.

Analýza dezinformačných naratívov v kontexte parlamentných volieb 2020 na Slovensku a v Gruzínsku, z ktorej táto stratégia vychádza, je dostupná na webovej stránke Slovenského inštitútu pre bezpečnostnú politiku¹.

¹ <https://slovaksecurity.org/wp-content/uploads/2021/11/Anal%C3%BDza-dezinforma%C4%8Dn%C3%BDch-narat%C3%ADvov.pdf>

Zistenia a odporúčania:

Závažným zistením je, že z celkového počtu článkov identifikovaných ako s voľbami súvisiacich bolo v závere výskumu označených za dezinformačné, či manipulujúce čitateľa až 506 online článkov, čo tvorí až 54,29% zo súhrnného politicky zameraného obsahu. Najviac rezonujúcim naratívom boli konšpirácie, ktoré tvorili až 33,1% zo všetkých článkov označených ako dezinformačné. Ďalšími v poradí boli dezinformácie proti menšinám s 20,01% a ruská propaganda s 18,3%.

Dané skutočnosti poukazujú na problematický stav súčasnej digitálne infosféry na Slovensku. Jej riešenie môže štát nájsť v dvoch prístupoch. Tým prvým je vypracovanie a schválenie novej legislatívy a mediálnych zákonov, ktoré by vytvorili nové rámce pravidiel pre digitálne médiá so zreteľom na vymáhanie etických pravidiel a noriem. Penalizácie pre zdroje dezinformácií, konšpirácií a falošných polarizujúcich naratívov, by mali podobu finančných pokút, ale aj odňatie možnosti umiestňovať na podobné weby platenú inzerciu (možnosť pozbaviť takéto zdroje generovania zisku na Slovensku čiastočne substituuje občianska iniciatíva konspiratori.sk).

Pre kontext volieb do Národnej rady Slovenskej republiky je naratív konšpirácií dôležitý z hľadiska zraniteľnosti voličov a ich voličského správania. Zároveň je prepojený aj s ďalšími naratívami, ktoré v rámci výskumu analyzujeme, napríklad s vulgarizáciou pojmu liberalizmus a útokmi na západné hodnoty. Tendencia siahať po jednoduchých interpretáciách ťažko pochopiteľných a často kontroverzných udalostí sa viaže najmä na obdobia významných politických, ekonomických, sociálnych či technologických zmien. Ak zo strany držiteľov moci a médií neexistuje vôľa podávať vysvetlenia daných udalostí, tieto vysvetlenia nie sú dostatočné alebo sú príliš náročné, vytvára sa podhubie pre tvorbu konšpiračných teórií.

Tu je riešením strategická komunikácia zo strany štátu a spolupráca a podpora občianskych organizácií, ktoré sa venujú osvetovej činnosti verejnosti so zreteľom na hodnotové a občianske vzdelávanie. Nový populizmus, ktorý si často za svoj terč volí práve hodnoty liberálnej demokracie predstavuje cieľavedomý prúd organizovanej opozície voči demokracii, ktorú nemožno ignorovať. Preto je dôležité, aby sa priestor, ktorý je venovaný takejto nebezpečnej propagande znižoval a nahrádzal ho kvalitný obsah, ktorý by bol strategicky distribuovaný verejnosti, ktorá je žiaľ dlhodobo zasahovaná hlavne propagandou a dezinformáciami.

Najčastejšie sa objavujúce konšpiračné naratívy boli počas skúmaného obdobia využívané pre podkopanie podpory liberálnych politických strán. Antikampaň sa primárne zameriavala na strany Progresívne Slovensko, Spolu a Za ľudí, ale aj na konzervatívnejšie Kresťanskodemokratické hnutie. Dochádzalo k osočovaniu menovaných strán na základe liberálne ladených volebných programov, kde konšpirátori videli paralelu so zvolenou prezidentkou Čaputovou v súlade s naratívom o rozmáhajúcej sa „liberálnej bašte“.

Konšpiračné naratívy v danom období slúžili aj na znižovanie dôvery v etablované médiá, aktérov občianskej spoločnosti, Európsku úniu a NATO.

Aj tu je riešením strategická komunikácia zo strany štátu a spolupráca a podpora občianskych organizácií, ktoré sa venujú osvetovej činnosti verejnosti so zreteľom na hodnotové a občianske vzdelávanie.

Dôležitou témou pred voľbami 2020 bolo vyšetrovanie vo veci vraždy investigatívneho novinára Jána Kuciaka a jeho snúbenice Martiny Kušnírovej.

Prípado bol konšpirátormi využívaný na diskreditáciu politických predstaviteľov a znižovanie dôvery v súdnictvo a orgány činné v trestnom konaní. Rovnako bola téma zasadzovaná do kontextu s údajne manipulatívnymi liberálnymi médiami, ktoré mali o veci informovať selektívne. Protesty, ktoré po smrti investigatívneho novinára vznikli na území celého Slovenska pod taktovou občianskej iniciatívy Za slušné Slovensko boli v alternatívnych médiách falošne spájané s podporou zo zahraničia.

Novinári v EÚ čelia v posledných rokoch čoraz väčšiemu počtu útokov. Pribúdajú slovné a fyzické útoky, výnimkou nie sú ani prípady s fatálnymi následkami. Tento trend je prítomný aj na Slovensku, kde v roku 2018 zavraždili novinára Jána Kuciaka v jeho vlastnom dome spolu s jeho snúbenicou Martinou Kušnírovou.

Napriek spoločenským otrasom, ktoré vražda spôsobila sa postavenie a ochrana novinárov nezlepšili. Naopak, mnohí čelia cieľavedomým útokom zo strany politikov, či iných verejne činných osôb. O nutnosti zvýšenej ochrany novinárov hovorila aj predsedníčka Komisie Ursula von der Leyen počas jej prejavu o stave Únie z 15. Septembra 2021.

Udalosti z roku 2018, ako aj vývoj spoločenskej situácie na Slovensku spolu s výstupmi našich analýz potvrdzujú, že na dosiahnutie zachovania bezpečnosti investigatívnych novinárov, ale aj sudcov, či iných osôb, ktoré svojim konaním stoja proti záujmom rôznych organizovaných skupín dnes už nestačia len štandardné opatrenia na zaistenie osobnej bezpečnosti.

Štát by mal čoraz viac dbať na svoju rolu ochrany občanov aj v digitálnom priestore. Podobné spravodajské operácie vedú k veľkej psychickej záťaži voči ich cieľom, ale v krajných prípadoch môžu viesť aj k tak extrémnym reakciám, že ohrozujú život a zdravie dotknutých osôb.

Pomôcť by tu mohol štátu práve situačný prehľad o týchto útokoch voči novinárom, ktoré majú často charakter toxickej strategickej komunikácie a nastavenie programov a strategickej komunikácie, ktoré by pomohli vytvárať bezpečné prostredie pre novinárov a ich spoločenskú akceptáciu postavenú na poznaní ich pridanej hodnoty a prínosu pre spoločnosť.

Za protestami mali stáť liberálne mimovládne organizácie financované zo zahraničia (Georgom Sorosom, Nadáciou otvorenej spoločnosti a americkou ambasádou), ktorých cieľom bolo údajne organizovanie štátneho prevratu. Iniciatíva mala byť zneužívaná finančnou skupinou Penta a firmou ESET pre ich zámery.

Často sa vyskytovali naratívy o potláčaní slobody prejavu a slobody v mediálnom priestore, ktoré sa týkali najmä procesu so šéfredaktorom časopisu Zem&Vek Tiborom Rostasom, ako aj s kontroverznými youtuberami Rudolfom Vaským a Martinom Daňom, známym aj pre neúspešnú kandidatúru na prezidenta SR.

So stavom mediálneho priestoru súvisí aj problematika predvolebných prieskumov, ktoré boli konšpirátormi častokrát interpretované ako zmanipulované v prospech niektorých politických strán, a naopak, v neprospech iných, „nepohodlných“ straníckych subjektov. Dezinformačné weby v reakcii na údajne zmanipulované prieskumy obhajovali navrhované 50-dňové moratórium na prieskumy. Falošné výsledky prieskumov pritom označovali za nebezpečné hybridné hrozby.

Internetový obsah vyhodnotený ako problematický obsahoval nepravdivé alebo zavádzajúce informácie tak, aby v čitateľovi navodil autorom želaný postoj k istej skupine ľudí či obyvateľstva. Príslušníci menšiny, ktorým sa obsah článku venoval, mali predstavovať hrozbu pre záujmy Slovenska a jeho majoritných obyvateľov. Vykreslenie konkrétnej menšiny ako „hrozby“ pre väčšinové obyvateľstvo bolo kvalifikované ako spoločná črta tohto naratívu. Vzhľadom na fakt, že výskum sa týka práve predvolebného obdobia, bol tento naratív v mnohých prípadoch priamo spojený s konkrétnymi politickými reprezentantmi, čím boli ovplyvňovaní čitatelia ako potenciálni voliči. Častokrát po tom, čo autor navodil v čitateľovi pocit ohrozenia, strachu alebo potenciálne hroziaceho nebezpečia predstavil aj možného „ochrancu“, resp. „záchrancu“, a to politika, na ktorého akoby sa občan mohol spoliehať, že to pomyselné nebezpečenstvo zaň odvráti alebo potenciálny problém vyrieši. Medzi týmito „hrdinami“ boli najčastejšie menovaní vrcholní zahraniční politici Vladimir Putin, Viktor Orbán či Matteo Salvini, ktorí predstavovali istý „vzor“ pre slovenskú politickú scénu.

Jedným z najčastejších námetov bola migrácia - otázka povinných kvót na úrovni Európskej únie vo vzťahu k prijímaniu utečencov členskými štátmi („diktátu“, či totalite zo strany „Bruselu“). Téma imigrácie bola spájaná aj s otázkou multikulturalizmu a ďalším naratívom – konšpiráciami. Mnohé články sa

zaoberali úvahou o tom, že sa nejedná o „náhodnú“ imigračnú krízu spôsobenú vojnou v Sýrii, avšak inde o súčasť „nového svetového poriadku“, v ktorom už nebude priestor pre národné štáty. Spojenou témou je aj kriminalita páchaná imigrantmi, či utečencami. Ako príklady sú častokrát uvádzané údajné sexuálne útoky v Taliansku. Niektoré z článkov boli skutočne pravdivé a k zmieňovaným útokom v skutočnosti aj došlo, avšak mnohé z nich útok opísali len čiastočne pravdivo, alebo naopak si celú udalosť vymysleli.

Druhú menšinu, proti ktorej boli mierené mnohé zo zverejnených dezinformačných článkov predstavujú Rómovia.

Informácie súvisiace s LGBTI skupinou. v týchto prípadoch bola LGBTI skupina spájaná s „gender“ ideológiou, či pojmom „liberálna ideológia“. Samotná „gender ideológia“ bola monitorovanými médiami prezentovaná ako akási zhubná liberálna filozofia, ktorá je „hrozbou tradičnej rodiny“. Častým námetom bola adopcia detí homosexuálnymi párami, pričom umožnenie takejto adopcie bolo autormi považované za pedofíliu.

Ruská propaganda - Úspešné ovplyvňovanie verejnej mienky spoločnosti v takomto geopoliticky významnom území môže byť vo výsledku mimoriadne efektívnym nástrojom na presadzovanie vlastných záujmov či zahraničnej a vojenskej politiky. Postoj väčšinovej populácie je o to dôležitejší, ak jej obyvatelia stoja pred blížiacou sa voľbou svojich vrcholných politických zástupcov na najbližšie štyri roky. Prípadne naklonenie verejnej mienky jedným, či druhým smerom môže výrazným spôsobom prispieť k zmene rozloženia geopolitických síl v strednej Európe.

Vyššie uvedenú skutočnosť potvrdzuje aj jeden z čiastkových záverov výskumu, ktorým je zistenie, že vo väčšine prípadov bol spolu s naratívom

podporujúcim cudziu moc či ruskú propagandu v článku identifikovaný i naratív mierený pri pro-ruskom sentimente. Platila pomyslená rovnica, že ak autor článku označil isté „nebezpečenstvo“ pre Slovensko v podobe EÚ či NATO, vzápätí naznačil i možné riešenie, ktoré predstavovalo najčastejšie Rusko, presnejšie spojenectvo s Ruskom.

Obsahy mnohých analyzovaných článkov neboli vyhodnotené ako nepravdivé, nakoľko uvádzali presné, neprifarbené informácie. Z tohto dôvodu nie sú označené ako články dezinformačné, avšak z celkového webom tvoreného obsahu bolo evidentné, že médiá sa sústreďovali na vytváranie názorových bublín. Ak sú pravidelným čitateľom prezentované len niektoré informácie súvisiace s konkrétnou udalosťou, témou alebo problematikou, môžu títo čitatelia nadobudnúť výrazne skreslené predstavy o danej téme.

Jedným z častých námetov boli správy podávajúce informácie o vojenskom dianí v bezprostredne susednej krajine, Ukrajine. Dezinformačné médiá jednotne uznávajú referendum o pripojení Krymu k Ruskej federácii a jeho výsledky. Takéto uznanie krymského referenda bez výhrad má svojich zástupcov i medzi politickými stranami, ktoré sa hlásia k vlastenectvu a ochrane národných záujmov. Viaceré portály sa snažia vyvarovať priamemu pomenovaniu udalostí a anexiu Krymu zmieňujú len v rovine „dobrovoľného znovu pripojenia“ alebo „opätovného pripojenia“ k Ruskej federácii, čo vytvára dojem pokojnej a mierovej sukcesie územia.

Poslednou zásadnejšou skupinou námetov spojených s ruskou propagandou, podporovaním cudzej moci a ukrajinskou témou sú už zmieňované sankcie uvalené na Ruskú federáciu. Dezinformačné médiá dlhodobo spochybňujú účel, efektivitu sankcií a jednotnosť zaujatého európskeho postoja.

Správy spochybňujúce potrebu členstva Slovenska v štruktúrach NATO, respektíve jeho prináležitosť k euroatlantickému bezpečnostnému priestoru ako takú. Častokrát je tento základný naratív spojený s presvedčením, že NATO nie je samostatnou medzinárodnou organizáciou, ale skôr nástrojom v rukách Spojených štátov amerických. Rovnako sa objavujú dezinformácie o postupnej expanzii NATO, ktorá ma ohrozovať predovšetkým bezpečnosť a záujmy Ruska. Pretriasanou bola aj téma konfliktov na Ukrajine či Gruzínsku. S danou témou súvisela problematika základní, spoločných cvičení či presunov vojska alebo vojenskej techniky. NATO bolo v kontexte dezinformačnej scény predstavované ako kriminálna organizácia či ohrozenie národnej suverenity Slovenska, ktoré súvisí predovšetkým s nežiaducimi povinnosťami - napr. finančná rovina (obrné výdavky 2 % HDP) alebo fiktívny boj proti priateľom.

Kľúčovou ostáva aj idea panslavizmu, a teda historické presvedčenie o vzájomnosti (etnickej spolupatričnosti) slovanských národov, ktoré do značnej miery narúša pocit prináležitosti k NATO či iným západným štruktúram.

Jednou z najrezonujúcejších tém, ktoré boli v sledovanom období amplifikované stránkami s problematickým alebo dezinformačným obsahom, bolo zabitie iránskeho generála Kásimá Sulejmániho. Najmä vďaka faktu, že v danom období pôsobili v regióne Blízkeho východu aj siedmi slovenskí vojaci. Čoraz viac boli na weboch s problematickým obsahom akcentované výzvy na vystúpenie Slovenska z NATO.

Mimo historického revizionizmu v súvislosti s udalosťami z roku 1999 v Juhoslávii či prepájaním NATO s pokračovaním Tretej ríše, útoky smerovali predovšetkým na adresu bývalého prezidenta A. Kisku (vo volebnom období lídra strany Za ľudí) a súčasnej prezidentky Z. Čaputovej - obaja mali byť

vojnovými štváčmi v područí USA, ktorí sa skrývajú za nebezpečnými ideami západného liberalizmu.

Vyjadrenia ruských politikov (najmä V. Putina, S. Lavrova, D. Peskova a iných) smerujúce k aktivitám NATO, ktorým sa dostávalo väčšej pozornosti a častokrát absentovala vyváženosť, respektíve objektivita konkrétneho obsahu. Rezovali najmä témy týkajúce sa situácie na Ukrajine (napr. snaha o diskreditáciu integračných snáh Ukrajiny do NATO), ale aj pripraveného cvičenia Defender 2020.

Oficiálny cieľ budovania pripravenosti a odolnosti kolektívnej obrany aliancie bol v dezinformačnom priestore nefakticky transformovaný do podoby ohrozenia bezpečnosti a záujmov Ruskej federácie.

Slovensko v tomto prípade nie je vnímané ako súčasť euroatlantického bezpečnostného priestoru, práve naopak, malo by svoje ambície smerovať aj k Ruskej federácii, kedy je akcentovaná jej úloha spojenca, nie hrozby. Stretávame sa s klasickým naratívom toho, že Rusko je predstavované ako martýr, obeť amerických záujmov, ktoré Slováci nevedome a nechtiac musia podporovať.

Naratív dezinformácií proti NATO bol vlastný predovšetkým pronárodným straníckym subjektom, ktoré sa pohrávajú s argumentmi importu cudzej úpadkovej kultúry a vojenskej kolonizácie Slovenska. Pre mnohých dezinformačných aktérov (politikov aj nepolitikov) sa téma automaticky viazala na stávanie amerických základní či prítomnosť amerických vojakov na území Slovenska. V konečnom dôsledku sa na základe analýzy dát dá zhodnotiť, že monitorovaná scéna ponúkala väčší priestor pre naratívy, ktoré boli voči NATO (fakticky alebo nefakticky) kritické. Dané témy boli publikačnou aktivitou do značnej miery amplifikované a v predvolebnom období nepriamo pomáhali

politickým subjektom, ktoré sa netajili svojim negatívnym postojom k štruktúram NATO.

Podobne ako v prípade NATO, aj dezinformačné naratívy proti EÚ mali v kontexte parlamentných volieb v roku 2020 svoj význam v kontexte narúšania zahraničnopolitickej orientácie štátu.

Existovali a stále existujú výhrady voči rozdielnosti historického vývoja a charakteru súčasnej kultúry v rámci jednotlivých členských štátov, ktoré môžu byť považované za nezlučiteľné a môže byť na úkor spolupráce v EÚ presadzovaná idea spolupráce suverénnych štátov.

Vytváranie polarizácie spoločnosti v otázkach členstva v EÚ a fungovania jej štruktúr a inštitúcií. Medzi konkrétnymi naratívmi sa nachádzalo spochybňovanie legitimacy rozhodovania EÚ, odmietanie kvót pre prerozdeľovanie migrantov, odmietanie ratifikácie Istanbulskeho dohovoru na základe argumentácie kultúrnou inkompatibilitou, odmietanie tzv. „diktátu Bruselu“.

Téma údajného potláčania slobody prejavu zo strany EÚ, ktorá mala smerovať svoju legislatívu na cenzurovanie odporcov a kritikov Únie, ako aj celkové potieranie názorov nezhodujúcich sa s liberálnym videním sveta.

Potláčanie národnej suverenity členských štátov a snahu o vytvorenie totality. Európska únia v podaní dezinformačných webov predstavuje dekadentnú západnú kultúru, ktorá vplýva devastačne na domácu „tradičnú“ kultúru, ktorá má predstavovať národné, kresťanské, mravné a všeľudské hodnoty. EÚ údajne pôsobí smerom k potláčaniu pronárodných síl v jednotlivých členských štátoch a ku kreovaniu liberálneho mediálneho teroru.

Dlhodobou pretrvávajúcim a zneužívaným motívom boli dôsledky tzv. migračnej krízy a návrhy EÚ na prerozdeľovanie migrantov do jednotlivých členských štátov. Cieľom dezinformačných médií boli informovať o téme migrácie takým spôsobom, aby boli s migráciou spojené negatívne asociácie vedúce k neznášanlivosti, xenofóbii a odporu voči Európskej únii, ktorá údajne mala migráciu riadiť a úmyselne posilňovať politikou otvorených dverí a tým narúšať suverenitu národných štátov.

Záver

Ako je vidieť nielen z analýzy, ale aj odporúčaní, ako by mal pred týmto druhom hrozieb štát chrániť nielen svoje obyvateľstvo, ale aj inštitúcie a demokratické procesy, akými sú napríklad voľby, tak ide o mimoriadne komplexný problém, ktorého riešenie si bude vyžadovať detailný a komplexný plán, rozdelenie kompetencií na jeho prípravu a exekúciu, navýšenie personálnych zdrojov a úzku spoluprácu s expertami z prostredia občianskeho sektora a akademickej pôdy, ale aj navýšenie finančných kapacít, ktoré je štát schopný alokovať a použiť na rôznorodú činnosť v oblasti informačnej bezpečnosti, ktorá má zabezpečiť integritu volebného procesu. Medzi odporúčania zaraďujeme aj nutnosť štátu a jeho orgánov nadobudnúť situačný prehľad k čomu si môže štát opäť prizvať odborníkov zo súkromného a občianskeho sektora. Potrebné bude aj unifikovať spôsoby, akým štát komunikuje a vykonáva strategickú komunikáciu, nielen v zmysle obsahu, ale aj formy a nakoniec bude štát potrebovať zmeniť a zreformovať veľké množstvo legislatívy, ktorá upravuje podmienky fungovania mediálneho priestoru a ktorá vytvorí podmienky a trestnoprávnu zodpovednosť aj pre súkromné a právnické osoby v digitálnom priestore.

Projekt bol financovaný z prostriedkov Slovenskej agentúry pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu Slovenskej republiky. Názory a tvrdenia vyjadrené v tomto dokumente nepredstavujú oficiálne stanoviská donorov. Za obsah dokumentu sú zodpovední výlučne jeho autori.